

Група 25. Всесвітня історія. Урок 2. Завершальний етап війни. Початок революцій.
Ладиченко 10 клас с. 15-21.

Завершальний етап війни. Початок революцій

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Пригадайте, чи готувалися країни, що вступили у війну в 1914 р., вести її протягом тривалого часу? Як до тривалої війни ставилось населення воюючих держав?

Перейшовши за цим посиланням <https://www.youtube.com/watch?v=1reaXCmyRF4>, ви зможете переглянути відеофільм, присвячений революційним подіям у Росії.

1. Міжнаціональні конфлікти в умовах війни у Австро-Угорщині. На території Австро-Угорщини проживало понад десяток різних національностей, жодна з яких не становила й чверті від загальної чисельності населення. Найбільш компактно і велику групу становили німці — австрійці (23,5 %). Наступними за ними були угорці (19,5 %), чехи і словаки (16,5 %), серби і хорвати (16,5 %), поляки (10 %), українці (8 %), румуни (6,5 %), словенці, італійці і багато інших. До національних розходжень додавалися релігійні: австрійці, італійці і поляки сповідували католицизм, чехи — протестантизм, частина хорватів — мусульманство, а українці — православ'я або уніатство.

За таких обставин імперський уряд силою підтримував встановлений порядок, всіляко протидіяв прагненню національних меншин до незалежності. Для цього він не гребував використовувати політику національного розбрату й підбурювання одного народу проти іншого. В імперії проводилось насильницьке понімення. Ця тенденція особливо посилювалася під час світової війни.

Різноманіття національного й релігійного складу, нерівноправне становище націй і народностей імперії викликало до життя різні національні рухи, інтереси яких, однак, не завжди збігалися. Серйозні протиріччя існували навіть між двома панівними націями — австрійцями й угорцями. Частина правлячих кіл Угорщини виступала за ліквідацію угоди 1867 р., відокремлення Угорщини від Австрії і проголошення незалежності країни.

З погіршенням становища на фронтах, ситуація ставала все менш контрольованою. Уряд неодноразово розпускав місцеві парламенти і органи самоврядування, але не міг остаточно покінчити з визвольним рухом.

2. Економічна та політична криза в Російській імперії. Російська революція 1917 р. Перша світова війна стала суворим випробуванням і для іншої багатонаціональної держави — Росії. Значну частину країни було окуповано ворогом, унаслідок чого загальні втрати промислового потенціалу досягли 20 %. У 1917 р. 1/3 колосальних витрат становили закордонні кредити. Війна поглибила соціально-економічну кризу в країні, виявила всі слабкі сторони існуючого режиму. Руйнування залізничного транспорту загострило проблему забезпечення міст сировиною, паливом, продовольством, а фронту — зброєю й боєприпасами. Господарські проблеми і поразки на фронті призвели до поглиблення кризи царату, загострення відносин з Державною думою. Помітно посилювалися опозиційні настрої серед інтелігенції,

громадських і профспілкових організацій, студентства. Становище трудящих дедалі гіршало, класові суперечності поглиблювались. Усе це зумовило піднесення революційної активності трудящих.

Основні етапи російської революції:

- 23 лютого — 3 березня 1917 р. — буржуазно-демократична революція;
- березень—липень 1917 р. — двовладдя;
- липень—жовтень 1917 р. — революційна криза;
- жовтень 1917 р. — червень 1918 р. — встановлення влади Рад;
- червень 1918 р. — березень 1921 р. — громадянська війна.

Революція почалася з масового страйкового руху в Петрограді. 23 лютого робітниця Петрограда вийшли на демонстрацію з протестом проти нестачі хліба, дорожнечі, продовження війни та вимогами про надання виборчих прав жінкам. Їх підтримали майже 100 тис. робітників-металістів. Згодом до страйкарів приєдналися службовці, студенти, інтелігенція.

Соціалістичні партії розгорнули революційну пропаганду, виступали з викриттями царського режиму й закликом до повалення монархії. 25 лютого економічні страйки переросли в загальний політичний страйк, що охопив 305 тис. осіб. Спрямовані на розгін демонстрантів війська стали переходити на їхній бік.

Надалі страйк вилився у стихійне збройне повстання. Повсталими було зайнято Таврійський палац (місце засідань Думи), захоплено вокзали, арсенал, важливі урядові установи, заарештовано царських міністрів. До 1 березня на боці повсталих опинились і 250 тис. солдатів - майже весь Петроградський гарнізон. Революція поширювалась по всій країні, охопивши найбільші індустріальні центри імперії.

Цар Микола II 2 березня, зв'язавшись по телеграфу з командувачами фронтів та зустрівшись із делегацією Державної думи, був змушений підписати маніфест про зречення престолу за себе і сина на користь молодшого брата Михайла. Але і той відмовився прийняти владу. На захист монархії практично не виступив ніхто.

- Так виглядали вулиці Петрограда 23 лютого 1917 року.

Чому, на вашу думку, в багатьох країнах так довго зволікали з наданням виборчих прав жінкам? Свою точку зору аргументуйте.

ЦЕ ВАРТО ЗНАТИ

Микола II - останній самодержець Російської імперії, що став непотрібним одразу всім. Ще до його зречення лідерами кадетської партії і генералітетом розглядалися різні можливості фізичного знищення царя і його родини. Зокрема, планувалося підірвати його потяг. Потім вже позбавленому влади царю відмовився надати притулок навіть його двоюрідний брат - англійський король Георг V. Після цього цар був заарештований Тимчасовим урядом і вивезений зі столиці. У 1918 р. в м. Єкатеринбург, за рішенням Уральської місцевої ради він був розстріляний разом з сім'єю. Спробуйте пояснити причини такого відверто ворожого ставлення до людини, що вже відійшла від влади і, отже, нібито загрози не становила. Висловіть власну думку: чи були в царя шанси вижити? Свою точку зору аргументуйте.

3 березня 1917 р. в ранкових газетах було опубліковане «Звернення до громадян і товаришів», у якому проголошувалось утворення Тимчасового революційного уряду на чолі з князем Г. Львовим. Одночасно пролетаріат столиці почав формувати Раду робітничих депутатів.

Особливості лютневої революції:

- мала буржуазно-демократичний характер;
- вирішувала завдання повалення самодержавства та запровадження конституційного ладу;
- відкривала шлях для розвитку капіталізму;
- Тимчасовий уряд мав діяти до Установчих зборів, терміни скликання яких не називалися;
- спричинила виникнення феномену двовладдя, у складі Тимчасового уряду (до якого входили представники партій кадетів та октябристів) та Рад робітничих і солдатських депутатів, солдатських комітетів у армії та на флоті, фабрично-заводських комітетів.

У Радах переважали есери й меншовики, чиї програми тоді виявилися найбільш близькі народним масам. Російська соціал-демократична робітничая партія (більшовиків) - РСДРП(б) у липні 1917 р. нараховувала лише 240 тис. осіб, проте мала сильні позиції в Петрограді та в армії, оскільки єдина послідовно виступала проти війни. Після повернення з еміграції лідера партії В. Ульянова (Леніна) у квітні 1917 р. керівництво більшовиків відмовилося від співробітництва з поміркованими соціалістами і проголосило гасло переходу від буржуазно-демократичної революції до соціалістичної. Як нова форма державної влади пропонувалася диктатура пролетаріату у формі Республіки Рад.

Тимчасовий уряд виявився недієздатним.

Заява про продовження війни «до переможного кінця» викликала обурення в лавах армії; селяни так і не отримали у свою власність обіцяну їм землю; у містах дедалі дошкульнішим ставав брак харчів. Усе це разом узятє провокує в столиці в липні 1917 р. потужні антиурядові демонстрації і мітинги, в яких узяли участь більше 500 тис. осіб. Почалися збройні сутички, у ході перестрілки понад 50 людей загинули. З допомогою вірних йому військових частин Тимчасовий уряд, здавалося б, здобув перемогу, але надалі він лише продовжував втрачати підтримку. Не допомогла й заміна прем'єр-міністра - у липні на цю посаду було призначено есера О. Керенського.

• Зустріч В. Леніна на вокзалі в Петрограді після повернення з еміграції.

Бліц-обговорення

Як ви вважаєте, що саме найбільше завадило Тимчасовому уряду втриматися при владі? Свою точку зору аргументуйте.

Відтак, коли лише через місяць головнокомандувач збройних сил генерал Л. Корнілов здійснив спробу заколоту з метою наведення в країні жорсткого порядку та встановлення військової диктатури, влада вже не була здатна навіть захищати саму себе. Придушенням виступу займалися Ради, з допомогою революційних комітетів (ревкомів), провідну роль у яких відіграли більшовики. Це сприяло посиленню впливу більшовиків у військах, профспілках і Радах та наблизило революційну розв'язку подій.

24 жовтня (7 листопада за новим стилем) 1917 р. в Петрограді керовані більшовиками революційні солдати та матроси Балтійського флоту практично без опору взяли під свій контроль усі основні установи влади, у тому числі й Зимовий палац, де перебували члени Тимчасового уряду. Другий з'їзд Рад, що розпочався у той же день, проголосив себе верховною владою, одночасно обравши ВЦВК (Всеросійський центральний виконавчий комітет), що мав здійснювати владу між з'їздами. До складу ВЦВК (101 особа) увійшло 60 більшовиків і близько 30-ти лівих есерів. Проте в тимчасовому (до скликання Установчих зборів) революційному уряді — Раднаркомі (тобто Раді Народних комісарів) - були представлені тільки більшовики.

• **Штурм Зимового палацу. Кадр з художнього фільму «Жовтень», 1927 р.**

Фільм, створений, по «гарячих слідах», зафіксував, що, фактично, ніякого штурму і не було. Так само спокійно, за винятком Москви, відбулась тоді й зміна влади на місцях.
<https://www.youtube.com/watch?v=SK3mNGxkdmM>

У середині листопада 1917 р. відбулися вибори в Установчі збори. У цілому по країні, за рахунок сільської місцевості, перемогу здобула партія есерів (40 % голосів), більшовики отримали лише 23,9 %. Зате вони практично повністю контролювали становище в містах з населенням понад 50 тис. осіб (38 % проти 15). Ще більш значною перевага більшовиків була в Москві та Петрограді (46,4 % проти 12,8), тобто саме там, де зосереджувалася реальна влада. До того ж, більшовики користувалися великою популярністю в армії. Тому, коли на знак протесту проти прийняття постанови, що стосувалася передачі всієї влади до рук Установчих зборів, зал засідань залишили ліві есери й більшовики, продовжувати роботу було неможливо. Відтак, на другий день засідань, о 5-й годині ранку 6 січня 1918 р. начальнику охорони зборів досить було просто запропонувати депутатам розійтися.

На відміну від Тимчасового уряду, лідери більшовиків усвідомлювали, що подальше продовження війни для країни не тільки небажане, але й нереальне. Армія на той час була вже, по суті, деморалізована. Лише за два місяці Східний і Західний фронти самовільно залишило до чверті солдат. Тому, прийшовши до влади, більшовики негайно проголосили «мир без анексій і контрибуцій», тобто без територіальних надбань та без грошової компенсації за втрати. Проте ця пропозиція була проігнорована Великою Британією і Францією. На мирні переговори погодилися лише країни Четверного союзу, але вони висунули кабальні умови, пов'язані, зокрема, із значними територіальними втратами. Договір між Радянською Росією та державами Четвертного союзу був підписаний 3 березня 1918 р. у м. Брест-Литовську.

Підписавши цей договір на вимогу Леніна, Росія втрачала Фінляндію, країни Балтії, Білорусію, Україну та Закавказзя. Це було зроблено всупереч позиції більшості в керівництві партії. Зокрема, існувала думка, що продовження війни з іноземними інтервентами є однозначно неминучим (так, власне, й сталося), до остаточного розгрому ворога. Інші наголошували, що в Німеччині ось-ось розпочнеться революція (вона і справді відбулася в листопаді 1918 р.), тож слід лише протриматись кілька місяців. При вирішальному голосуванні прихильники останньої позиції «утрималися», мотивуючи свій вчинок тією обставиною, що ведення війни потребувало єдності всередині партії, але необхідної єдності не було. Саме цей крок і приніс перевагу Леніну.

Бліц-обговорення

Спробуйте уявити себе на місці учасників обговорення. Яку позицію зайняли б ви? Чому? Доведіть свою точку зору.

3. Поразка Німеччини та її союзників. У середині березня 1918 р. німецьке командування зосередило на Західному фронті значні військові сили, в тому числі й ті, що були перекинуті зі Східного фронту. Німецький наступ розпочався 18 березня проривом на англійському фронті. У квітні німці завдали ще одного удару по військах союзників, а 27 травня прорвали французьку оборону і вдруге вийшли на р. Марна, загрожуючи Парижеві. Вони обстрілювали столицю Франції з величезних гармат, прозваних «великими Бертами», але без результатів.

На четвертому році війни країни Антанти нарешті дійшли згоди і у квітні 1918 р. створили спільне командування. Головнокомандувачем усіх союзних військ на Західному фронті було призначено французького маршала Фоша. Кровопродитні бої, завдяки перевазі союзників у танках, зрештою, завершилися тим, що німецький фронт не встояв. 8 серпня союзні війська розпочали наступ у районі Арраса і, прорвавши фронт, упродовж дня розгромили 16 ворожих дивізій. Це був «найчорніший день в історії німецької армії». У вересні війська Антанти перейшли в наступ на всьому Західному фронті. Становище Четверного союзу (тобто Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини та Болгарії) й на інших фронтах стало критичним.

15 вересня союзні сили завдали удару Болгарії та австро-угорським військам на Салоніському фронті. 28 вересня Болгарія стала першою країною з Четверного союзу, яка вийшла з війни. Після цього війська Антанти розпочали наступ через Албанію на Чорногорію, через Сербію на Будапешт і через Болгарію на Румунію. Австро-Угорщина 29 жовтня запросила перемир'я, яке було підписане 3 листопада. На Азійському фронті британці просувалися вздовж р. Тигр і вийшли до власне турецьких територій. У вересні розпочався наступ на Палестинському фронті. Османська імперія фактично розвалилася. Туреччина була змушена підписати 30 жовтня перемир'я з Антантою на кабальних умовах.

• Унаслідок поразок німецька армія цілковито втратила боєздатність.

На фото: польський ополченець просто на вулиці роззброює німецького солдата.

За таких обставин розпочала переговори й Німеччина. Німецький уряд очолив принц Макс Баденський, який звернувся до американського президента Вудро Вільсона з пропозицією про перемир'я. Згодом до Німеччини приєдналась і Австро-Угорщина.

Після капітуляції всіх союзників становище Німеччини стало безнадійним. 3 листопада в країні вибухнула революція. Кайзер зрікся престолу. Вранці 11 листопада 1918 р. німецька делегація підписала акт про перемир'я у штабному вагоні маршала Фоша в

Комп'єнському лісі, неподалік станції Ретонд. Комп'єнське перемир'я стало завершальним актом світової війни 1914-1918 рр.

За Комп'єнською угодою Німеччина зобов'язувалася:

- вивести свої війська з територій Бельгії, Франції, Люксембургу, Ельзасу та Лотарингії, Румунії, Австро-Угорщини, Туреччини, Східної Африки;
- передати країнам Антанти величезну кількість озброєння, кораблів, підводних човнів, літаків, залізничних паротягів і вагонів;
- відмовитися від Брестського миру, але не виводити війська з територій, з яких складалася до війни Росія, до відповідної вказівки.

Бліц-обговорення

Чому саме такі умови було сформульовано в цьому документі? Що в ньому вказує на намір країн-переможниць здійснити військову агресію проти свого недавнього союзника?

Умови перемир'я були дуже тяжкими, але німецькій делегації довелося їх підписати. Об 11-й годині ранку 11 листопада 1918 р. залунали залпи салюту на честь завершення Першої світової війни.

Підсумки війни:

- Перша світова війна тривала 4 роки 3 місяці й 10 днів (01.08.1914 - 11.11.1918 рр.), завершившись поразкою Четверного союзу;
- учасниками війни були 38 держав з населенням 1,5 млрд осіб;
- жертвами війни стали близько 10 млн загиблих (у всіх війнах, що сталися у світі за попередніх сто років, кількість загиблих становила 1,6 млн), більше 20 млн поранених (з них майже 3,5 млн залишилися інвалідами). 66,6 % усіх втрат припали на долю Росії, Німеччини, Франції і Австро-Угорщини. Найменше постраждала армія США - 1,2 %. Крім того, у середині 1918 р. змучені й голодні народи Європи були вражені епідемією грипу — іспанки. То був найстрашніший убивця війни. Хвороба забрала понад 25 млн життів у всьому світі;
- відбулося масове знищення матеріальних цінностей: промисловості, транспорту, фінансової системи, сільського господарства воюючих країн. Цілі міста й селища було стерто з лиця землі; зруйновано величезну кількість залізниць, мостів, фабрик, заводів. Війна завдала непоправних втрат пам'яткам історії та культури. Лише Японія та США примножили свої багатства, оскільки не брали активної участі у війні, що не зачепила їх території.

Формуємо компетентності

Хронологічну. Зробіть хронологічний ланцюжок подій 1917 р. в Росії від Лютневої революції до підписання перемир'я із Центральними державами.

Просторову. Покажіть на карті території, які більшовики втратили за умовами Брест-Литовського мирного договору.

Інформаційну. Відшукайте додаткові джерела і зробіть історичний портрет одного з діячів російської революції, наприклад В. Леніна, О. Керенського, Л. Корнілова.
Логічну. 1. Назвіть причини Лютневої революції 1917 р. в Росії.

2. Схарактеризуйте суть двовладдя, що склалося в Росії після Лютневої революції.

3. Чому, на вашу думку, зазнав невдачі виступ генерала Л. Корнілова?

4. Визначте причини зростання впливу більшовиків восени 1917 р.

5. У чому виявився вплив революції в Росії на перебіг Першої світової війни?

6. Проаналізуйте умови Комп'єнського перемир'я.

Аксіологічну. Висловіть своє ставлення до політики, яку влада Австро-Угорщини проводила щодо національних меншин у період війни.

Мовленнєву. Поясніть і обговоріть у класі, чому Німеччина зазнала поразки і змушена була підписати принизливе Комп'єнське перемир'я, адже, як відомо, вона була найкраще підготовлена до ведення війни, мала союзників, воєнні дії до останнього моменту відбувалися на чужих територіях.

23 лютого (8 березня) 1917 р. - початок революційних виступів у Петрограді.

2 березня 1917 р. - зречення Миколи II від престолу.

24-25 жовтня 1917 р. - збройне повстання в Петрограді.

3 березня 1918 р. - підписання мирного договору між Росією та Німеччиною і її союзниками, вихід Росії з війни.

11 листопада 1918 р. - підписання Комп'єнського перемир'я, закінчення Першої світової війни.